



## TÜSİAD GÖRÜŞ DERGİSİ

SAYI: 64

Prof. Ayşe Buğra Röportajı

Prof. Ayşe Buğra:  
EKONOMİ SİYASET İLİŞKİSİ BASİT DEĞİL

Başak Solmaz – Ümit İzmen

*İstanbul Anadolu sermayesi ayırımından yola çıkarak yapılan siyasi ve ekonomik değerlendirmeler hızla artıyor ve giderek genişleyen bir alana yayılıyor. Bu değerlendirmelerin çıkış noktasını İstanbul sermayesinin Anadolu sermayesi karşısında görel olarak giderek zayıfladığı kabulü oluşturuyor. Bunca hararetli tartışmaya rağmen, ne İstanbul sermayesi ve Anadolu sermayesi ile ne kastedildiği belli, ne de görel paylar konusunda elde herhangi bir ölçüm var. Tartışmayı daha sağlıklı bir temele oturtmak için sermaye içindeki ayrımlar ve devlet-işdünyası ilişkileri konusunda Türkiye'nin önde gelen akademisyeni olan Prof. Ayşe Buğra'nın görüşlerine başvurduk. Osman Savaşkan ile yaptığı ve Toplum ve Bilim dergisinin son sayısında yayınlanan "Yerel Sanayi ve Bugünün Türkiye'sinde İş Dünyası" başlıklı çalışmasında yer alan veriler ve tartışmalar ışığında Türkiye'de sermaye sınıfı içindeki farklılıkları, sermayenin temsil örgütlerini ve devletle ilişkilerini konuştuk.*

### **İş dünyasıyla ilgili bugün tartıştığımız gelişmelerin gerisinde ne var?**

Benim 1990'ların başında, Cumhuriyet döneminde iş hayatını incelemek üzere yaptığım "Türkiye'de Devlet ve İşadamları" konulu çalışma, bu arka planla ilgiliydi. Baktığım işadamları kesimi, özellikle TÜSİAD'da örgütlenmiş olan büyük sermayeydi. Büyük sermayenin devletle ilişkilerinin değişimini izledim. Devlet eliyle yaratılmış bir burjuvazi olgusuyla karşı karşıya olduğumuzu gördüm. Fakat benim araştırma yaptığım dönemde bu kesim, yani devlet eliyle yaratılmış ve büyümüş burjuva kesimi, artık özerkliğini kazanmaya başlamış, devletten bağımsız hareket edebilen ve demokratikleşme yönünde tavır alabilen bir hal almıştı. Yani artık rüştünü ispat edip, siyasi hayatı yönlendirebilecek kapasitede bir burjuvazi olmaya başlamıştı.

Araştırmam 1994'te yayınlandı. 1994'te yaylandıktan sonra bütün dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'de de iş dünyası içinde yeni gelişmeler ve değişik görüntüler ortaya çıkmaya başladı.

### **Dünyadaki gelişmelerden kastınız nedir?**

1980 sonrasında "post-Fordizm", "esnek üretim" gibi kavramlarla tanımlanan bir yeni bir üretim biçiminin ortaya çıkışından bahsedebiliriz. Burada, özellikle üretimin örgütlenmesinin değiştiğini, dikey entegrasyon modeli ile örgütlenmiş, girdilerin büyük bir kısmını kendi bünyesinde üreten büyük şirket modelinin değiştiğini görüyoruz. Bu gelişme içinde, üretim sürecinin farklı aşamalarını birbirinden ayırmak ve bu değişik aşamaları değişik mekanlarda üretme imkanı ortaya çıktı. Teknolojik gelişme ve ekonomik rasyonalitenin yönlendirdiği bir seçim doğrultusunda, üretimin belirli kısımları farklı tedarik zincirleri içinde, aynı ülkedeki başka yerlere, aynı şehirdeki başka firmalara, aynı ülke içindeki başka bölgelere veya farklı ülkelere dağıtılabildi. Bu dağıtım içinde, daha küçük firmalara, metropollerin dışındaki şehirlere, bölgelere ve farklı ülkelere de yeni roller düşüyordu. Üretimin içindeki bu yeni mekânsal iş bölümü, doğal olarak Türkiye'ye de yansıdı ve daha önce sanayinin çok gelişmiş olmadığı bazı Anadolu şehirlerinde sanayide bir canlanma görüldü. Bu durumun bütün dünyada görülen bir modelin Türkiye'ye yansımaları olduğunu yeniden vurgulamak isterim.

### **Anadolu sermayesi kavramının ortaya çıkışı da bu döneme mi rastlıyor?**

Bu olgu üzerine 1990'ların ikinci yarısında düşünölmeye başlandığını söyleyebiliriz. "Anadolu burjuvazisi", "yerel sanayi", "yerel sanayi odakları" gibi kavramların ortaya çıkması bu zamana rastlıyor. 2000li yıllarda, özellikle siyasi İslam'ın yükselmesi ve AKP'nin iktidara gelmesi ile birlikte, bu üretim modelinin Türkiye'ye yansımaları, muhafazakâr burjuvazi, muhafazakâr burjuvazinin politik seçimleri, tavırları ve bunun demokratikleşmeyle ilişkisi gibi bir sorgulamayla birleşti ve birlikte yürümeye başladı.

### **Bu sorgulamada daha çok hangi konuların üzerinde duruldu sizce?**

Bu araştırmalara 3 temel varsayımın hakim olduğunu düşünüyorum. Birinci varsayım, eskiden devletin ekonomiye müdahalesinin, dolayısıyla devletle işadamları arasındaki ilişkinin ve devletin işadamları üzerindeki etkisinin çok önemli olduğu ve bugün bunun değiştiği üzerine. Bu varsayım göre "dışa kapalı, ithal ikamesine dayanan bir sanayi modeli içinde, devletin sermaye oluşumuna katkıda bulunma ve işadamı yaratma potansiyeli çok daha büyüktü. Şimdi dışa açık rekabetçi bir model olan yeni model içinde artık devlet önemli değil. Artık kendi kendilerine rekabetçi bir ortamda gelişen işadamları kesimi ile karşı karşıyayız". Kısaca, bu ilk varsayım devlet müdahalesinin artık önemli olmadığı, devletin işadamı yaratma potansiyelinin de zayıfladığı üzerinde duruyor. İkinci varsayım, yerel sanayinin kazandığı önemle eski metropollerin önemini kaybetmesi ve sermaye birikiminin yerele kaymış olması. Üçüncü varsayım ise buna bağlı olarak Türkiye'de yerel burjuvazinin muhafazakâr bir burjuvazi olduğu üzerine... Bu varsayım ayrıca siyasi İslami hareketin tabanını oluşturduğu, bu noktada yeni gönüllü girişimci derneklerin büyük bir rol oynadığı ve bunun da yeni politik gelişmelerle eklemlendiğini öngörüyor.

### **Çalışmanızda bu varsayımları mı sorguluyorsunuz?**

Bu üç varsayım çok fazla tekrarlandı. Bir şey bu kadar çok tekrarlanınca, sanki tartışılmaz bir doğruymuş gibi kabul edilmeye başlanıyor. Halbuki sözünü ettiğim varsayımların biraz daha dikkatli değerlendirilmesi gerektiğine dair ortada bazı ipuçları vardı. Sorgulama içgüdüsu zayıflamıştı. Ama gene de bu yönde bazı sorgulamalar oldu, bizim çalışmamız da bunlara katılıyor. Sözünü ettiğim üç varsayımı sorgulamak amacıyla yola çıktık ve araştırmayı bu noktaların etrafında geliştirdik. Var olan verileri olabildiğince verimli bir şekilde kullanarak, saha araştırmasının verilerinin yanı sıra istatistikleri de önemseyerek çalıştık.

**Araştırmanızda konuyu ele alırken eski ve yeni merkez ayrımını kullanıyorsunuz. Bahsi geçen eski ve yeni merkezleri nasıl tanımlıyorsunuz?**

Burada genel olarak ele alınan kriterler, farklı şehirlerin sanayideki toplam katma değer ve sanayi sektöründeki toplam istihdam içindeki payları. Bunlara bakıldığında birkaç yeni yerel merkezin çok ön plana çıktığını görüyoruz. Bunların arasında Kayseri, Konya, Kahramanmaraş, Denizli, Gaziantep ön plana çıkıyor. Bu şehirlerin sanayideki toplam katma değer içindeki paylarında gerçekten bir artış var. Ama bu veriler 2001'e kadar geliyor. Daha sonra bu alanda veri bulamıyoruz. 2001 bir kriz yılı olduğu için, biz 2000 yılına kadar olan dönemi ele almayı tercih ettik.

**İstatistikî veri yeterli olmasa da, bu tarihten sonra da yerelde sanayinin yükselişini görebiliyor muyuz?**

2001'e kadar olan veriler sanayide katma değerde bir yerelliğe gidiş olduğunu gösteriyor. Ama eski merkezlerin hala önemini koruduğu da görülüyor.

İhracattaki payları ise, daha sonraki yıllara kadar izleyebiliyoruz ve ihracattaki payın eski merkezlerde arttığını görüyoruz. İhracat hala önemli ölçüde İstanbul'dan yapılıyor, Ankara'dan yapılıyor. Mal Anadolu'da üretilip mesela İstanbul'dan ihraç ediliyor olabilir. Dolayısıyla ihracat rakamlarının yeni merkezlerin rolünü olduğundan daha az önemli gösterdikleri söylenebilir. Ama gene de satışın eski merkezlerden yapıldığını göz ardı edemeyiz. Demek ki pazar bağlantısını eski merkez kuruyor. İşi örgütleyen eski merkez.

**Buradan hareketle, sizce bu analizde başka hangi noktalara yer vermek lazım?**

Esnek üretim literatürü çerçevesinde, küresel meta zincirleri içinde farklı merkezlerin rolleri üzerinde duruluyor ve bununla ilgili bir dizi soru soruluyor. Bu zincir içinde bir merkez sadece montaj mı yapıyor? Parça mı üretiyor? Bütün ürünü mü sipariş üzerine üretiyor? Kendi markasıyla mı üretiyor? Kendisi mi satıyor? Bütün bunları dikkate alarak değerlendirmek lazım. Sadece "burada sanayi üretimi yapılıyor, burada burjuvazi geliyor" demek yerine, bütün bir üretim sürecinin nasıl örgütlendiğine ve o örgütlenme içinde bu yerel merkezlerin nerede durduğuna bakmak lazım. Böyle baktığımız zaman, özellikle de post- Fordist üretim biçimi olgusunun yanı sıra sanayi sonrası topluma geçiş olgusunu da dikkate aldığımız zaman, eski merkezlerin öneminin pek de öyle azalmadığını görüyoruz.

En azından İstanbul-Kocaeli için bunun kesinlikle böyle olmadığını görüyoruz.

**Belki şöyle diyebiliriz: Türkiye'deki tüm bankacılık sektörü İstanbul'da. Olmasa Anadolu sermayesi nasıl ayakta kalacak ve çalışacak? Bu çok iç içe bir süreç değil mi?**

Tabii bu vurgu çok önemli... Özellikle sanayi sonrası toplum tartışmaları içinde, artık gelişme sürecinin ileri aşamalarında sanayi sektöründen çok finans, tasarım, pazarlama gibi faaliyetlerin önem kazandığı tartışılırken, buna dikkat etmek lazım. Üretim süreci çok girift ve çok iç içe, ama hangi faaliyetin nerede yapıldığı, hangi şehrin üretim zincirinin neresinde yer aldığı da önemli.

**Peki eski ve yeni merkezlerin göreceli konumlarıyla ilgili durum 2001-2010 döneminde değişmiş olabilir mi?**

İhracatla ilgili veriler son yıllara kadar geliyor ve eski merkezlerin toplam ihracat içindeki paylarının azalmayıp arttığını gösteriyor. Bunun yanı sıra 2000'e kadar eski merkezlerin toplam GSMH içindeki payları artıyor, yeni merkezlerinki ise düşüyor. Bu da önemli. Ama yeni sanayi odakları olarak adlandırdığımız şehirlerin 2002-2008 döneminde toplam GSMH içindeki payında çok ciddi bir artış olmuş ise bunu nasıl yorumlayacağımızı yeniden düşünmemiz gerekir. O zaman da sektörlerle tekrar bakmak lazım.

### **Ama buna ilişkin elimizde bir ipucu da yok.**

Çünkü zaten İstanbul, Ankara, Bursa öyle bir hızla geliyor ki, eski merkezlerin öneminin azaldığını söylememiz mümkün değil. Ayrıca, ilk 500 veya ikinci 500 en büyük firma içindeki şirketlerin büyük bir kısmı hala İstanbul'da. Artık yeni sanayileşen şehirlerdeki firmalar da bu sıralamaya girebiliyorlar, ama eski merkezlerin bu açıdan da önemlerini korumadıklarını söylemek doğru olmaz.

### **Peki, daha yeni kurulan gönüllü işveren örgütlerinin Anadolu sermayesinin gelişmesiyle ilişkisi hakkında ne söyleyebiliriz?**

Bu örgütlerin yeni, muhafazakâr Anadolu burjuvazisini temsil ettiklerine dair yaygın bir kanı var. Örgüt temsilcileri de bunu öne sürüyor olabilirler. Halbuki, mesela 1990'ların başında kurulmuş yeni bir örgüt olan MÜSİAD'a baktığınız zaman, İstanbul'daki üyelerin sayısının çok önemli olduğunu görüyoruz. Bu örgüte üye olan 500 büyük içindeki ya da ikinci büyük 500 içindeki firmaların da çok büyük bir kısmı İstanbul'da. Buna paralel olarak, Anadolu kökenli yeni büyük gruplardan bazıları TÜSİAD'a üye olabildiğini görüyoruz. Bu grupların merkezleri hala Kayseri'de ya da Gaziantep'te olabiliyor. Ama şirket yönetimi büyük ölçüde İstanbul'dan yürütülüyor. Araştırmamız sırasında, bize "Bizim manevi bir bağımız var, onun için buradayız hala, ama aslında işimiz İstanbul'da" diyenler oldu. Buna da dikkat etmek gerek.

Kısacası, Anadolu burjuvazisini temsil eden muhafazakâr girişimci örgütleri ve bunun karşısında İstanbul burjuvazisini temsil eden modern girişimci örgütleri gibi bir ayırım yapabileceğimizi zannetmiyorum.

### **Yani ne örgütlenme olarak ne ekonomik faaliyet olarak böyle bir ayrışma resmi ortaya çıkmıyor. Nereden bakarsak bakalım eklenmiş, iç içe girmiş bir süreci, üretim zincirlerinin içinde bir işbölümünü mü görüyoruz?**

Evet, Anadolu burjuvazisini temsil ettiği düşünülen örgütlerin üyeleri arasında çok ciddi İstanbul ağırlığı olduğunu da görüyoruz. Bunun yanı sıra, mesela TÜRKONFED gibi muhafazakar burjuvaziyi temsil ettiği iddiası ile ortaya çıkmayan bir örgütün Anadolu'da, yerelde ciddi bir prezansı var. Yani ne muhafazakar Anadolu burjuvazisini temsil ettiğini düşündüğümüz muhafazakar örgütler sadece o burjuvaziyi temsil ediyor, ne de Anadolu burjuvazisini sadece muhafazakar diye tanımladığımız örgütler temsil ediyor.

### **Buradan sermayenin rengi olmadığı sonucu mu çıkıyor?**

Sermayenin rengi olabilir. Ama bu rengi bulmak için ekonomideki gelişmelerden, üretimin coğrafi dağılımından yola çıkan, siyasi duruşları bu gelişmelere bağlı olarak, hani neredeyse şematik bir altyapı- üstyapı tartışması içinde yorumlayan yaklaşımlara başvurmak çok anlamlı değil. Bu çok indirgemeci bir yaklaşım olur. Ekonomi ve siyaset ilişkisi bu kadar basit değil. Siyaset sermayenin duruşunu, bakışını ve var oluşunu tabii çok ciddi bir biçimde biçimlendiriyor. Sermaye birikimi süreçleri içinde devletin hala çok önemli bir rolü var. Yani "Artık dışa açık pazar ekonomisine geçtik devletin önemi yok" savı doğru değil. Devlet hala iş dünyası içindeki gelişmeleri ciddi biçimde belirleyebiliyor. Devletin buradaki belirleyici rolü eskisinden farklı tabii, ama bu farkı tekelci sermayenin karşısında rekabetçi burjuvazi gibi basit kavramlarla değil, mesela 2002'den beri 17 kere değişen ihale kanununun, kamu ihalelerini düzenleyen kurallardaki değişikliklerin, devletle işadamları arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğine bakarak incelemek lazım diye düşünüyorum. Bunun ekonomik çıkarlarla siyasi duruşlar arasındaki ilişkinin açıklanmasında indirgemeci yaklaşımlardan daha yararlı olacağını zannediyorum.

İndirgemeci yaklaşımlar başka bir açıdan daha çok yararlı değiller. Girişimci dernekleri, sadece belirli bir mantaliteye, kültürel ve siyasi özelliklere sahip sermaye kesimlerini örgütlemek üzere kurulmuyorlar. Mantaliteyi biçimlendiren, insanların kendilerini kültürel ve siyasi olarak tanımlayışlarını biçimlendiren bir rol oynuyorlar. Bunlar, sınıf çıkarlarını, sınıf kültürü ve siyasetini

tanımlayan sınıf örgütleri. TÜSİAD da bunu yapıyor, MÜSİAD da bunu yapıyor ve farklı biçimlerde yapıyor.

### **Yerel girişimci örgütleri, eşraftan sanayici ve işadamlarına geçiş sürecini destekleyen bir yapı olarak da görülebilir mi?**

Ben eşrafın elinde birikmiş sermayenin sanayiye aktarılması ve bu süreçten sanayici çıkması gibi bir modelin, en azından Türkiye için, tipik model olduğunu düşünmüyorum. Türkiye'deki gelişmenin, yerel eşrafın sanayiciye dönüşmesinden çok, başka dinamiklerle, devletle ilişkilerin hala son derece önemli olduğu süreçler içinde ortaya çıkan yeni sermaye gruplarına bakarak anlaşılabilirliğini düşünüyorum. 2000 sonrasında temayüz eden sermaye gruplarına baktığınız zaman, bunların devletle ilişkilerinin çok yakın ilişkiler olduğunu görüyoruz. "Eski burjuvazi devlet eliyle yaratıldı, yeni burjuvazi kendi kendine rekabetçi ortamda gelişti" varsayımı doğru değil. "Yerel merkezlerde sermaye oluşuyor ve buradan büyük işadamları çıkıyor" tezi de gerçekliği yansıtmıyor. Ankara sermaye birikimi süreçlerini etkilemeye devam ediyor ve bu süreçleri anlamak için hala eski merkezlerde ne olup bittiğine bakmamız gerekiyor.

### **Bu süreç Türkiye'ye mi özgü? Benzeri bir tartışma başka ülkelerde de var mı?**

Türkiye'de durumun özgün bir tarafı var. Burada şöyle bir gözlem yapmak mümkün: Türkiye siyasi kutuplaşmanın önemli olduğu bir ülke, bunu göz ardı edemeyiz. Bütün kurumların içinde, bütün grupların, bütün sosyal tabakaların içinde bölünmeler oldu. Bu iş dünyasına da yansdı. Hükümet bu ayırım doğrultusunda, üniversitelere müdahale ettiği gibi, medyaya müdahale ettiği gibi, belki de bir korunma içgüdüsüyle, her yerde kendine yakın grupların oluşması yönünde hareket etti. Yeni sermaye gruplarının ortaya çıkmasında rol oynadı ve sermayenin yapısını değiştirmekte etkili oldu. Hükümetin sermayeyle ilişkisinin süreklilik içinde biçimlendiğini, eski burjuvaziyle rahat ve huzurlu bir ilişki içinde olduğunu söylemek mümkün olmadığı ölçüde, Türkiye'deki durum her yerdeki duruma benziyor demek de çok kolay olmuyor. Burada devamlı bir kopuştan, eskiyle bağları koparmaktan bahsediyoruz. Eskiyle kopuş ve toplumun dönüşmesine farklı biçimlerde demokratikleşme adı da verilebiliyor. Şimdi böyle bir dönüşüm ve kopuş sermayenin içinde de yaşanıyor.

### **Bu da demokratikleşme ana başlığının altında tanımlanabilir mi?**

Değişim ve yenileşmenin demokrasiyle eş anlamlı kavramlar olduklarını zannetmiyorum. Değişimin iyisi de vardır kötüsü de...

Burada söyleyebileceğimiz şey, sermayenin içindeki gelişmenin olağan bir gelişmeyi değil bir kopuşu yansıttığı, o kopuş içinde ortaya çıkan yeni aktörlerin bir süreklilik içinde ortaya çıkan aktörler değil, siyasi bir kopuşun yansımaları sonucu olduğu. Kopuş ve dönüşüm kavramlarını kullanan iktidarın kendisi ve bu kopuş ve dönüşüm sermayeye yansıyor.

### **Peki, bu suni bir bölünme mi? Yani Türkiye normalleştikçe, sermaye içindeki bu ayrılıklar ortadan kalkacak mı?**

Burada bahsettiğimiz bölünmenin sunilik veya doğallıkla ilgisi yok; siyasi bir bölünmeden söz ediyoruz. Siyasetin aldığı biçimden söz ediyoruz... Şu anda siyaset çok gergin, kutuplaşmalar çok fazla ve bu kutuplaşmaların içinde hareket ediyoruz. Bu kutuplaşmalar azalır, sermayenin içindeki ayrılıklardan da daha az bahsederiz.

Bence belirli varsayımlarla yola çıkıp o varsayımları doğrularak biten araştırmalar, siyaseti bir üst yapı meselesi olarak görüp, "alttan yeni bir muhafazakâr burjuvazi geliyor, onlar da siyaseti dönüştürüyorlar" yanlısına düşüyorlar. Halbuki bütün olay, bu indirgemeci yorumun kendisi dahil, siyasi. Türkiye'de siyasetin aldığı biçim de çok iç açıcı değil. Mesele bu. Yoksa, dünyadaki gelişmeler Türkiye'ye yansıyor, ama Türkiye'ye özgü yansıyışında maalesef ülkenin içinde olduğu polarizasyon önemli rol oynuyor.

### **Muhafazakâr burjuvazi veya İslami kalvinistler yorumu yurtdışında da epey popüler. Bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Siz hem çok basit ve hem çok egzotik bir hikayeyi paketleyip anlatırsanız alıcı buluyor. Türkiye'ye dışarıdan bakanların oturup Türkiye üzerine düşünecek çok vakitleri yok. Avrupalı bir gazetecinin Türkiye üzerine düşünecek vakti sınırlı, Güzel bir hikaye gelmiş, hem çekici bir tarafı var. İslam ile demokrasi bağdaşır mı bağdaşmaz mı? Ne güzel bir soru. Kimse İslamofobi sahibi görünmek istemiyor, kimse fanatikler gibi İslam düşmanı görünmek istemiyor, "Tabii bağdaşır niye bağdaşmasın, ben bunu kabul etmeye çok açığım" diyor. Ondan sonra da kendisine sunulan çok basit, hiç kafa karıştırıcı olmayan İslami kalvinizm ve muhafazakar burjuvazi hikayesini alıp kabul ediyor.

### **Peki, bu hikaye, bu kanıksanmış analizler, veri de olmadığına göre biraz daha devam edecek mi?**

Kendilerine ciddi akademisyen diyen insanlar bile bu hikayeyi bir süre anlattılar. Ama mesela bu konuda son çıkan gazete yazılarından sonra, hikaye öyle bir karikatür haline geldi ki, artık hiçbir akademisyen bunu gönül rahatlığı ile kullanamaz gibi geliyor bana. İş bu kadar karikatürleştikten sonra buna "ama" diyenler çoğalacaktır diye düşünüyorum. Bir taraftan ekonomik indirgemeciliğiyle vülger Marxist bir yaklaşım, bir taraftan din ve kapitalizm ilişkisine vülger Weberyen bir bakış... Bunların uzantısı olan hikayeleri uzun zaman terbiyeli terbiyeli dinledik. Ama artık ortadaki ciddi sorulara biraz daha ciddi biçimde eğilmek gerekebilir.

TÜRKONFED bu hikayelerin neresinde duruyor mesela? Anadolu burjuvazisi bu kadar muhafazakar ise TÜRKONFED'in hiç de önemsiz olmayan varlığını nasıl açıklayacağız?

Aslında TÜSİAD gibi girişimci örgütleri de, odalar da bu iş dünyasındaki gelişmelerle ilgili popüler açıklamaların nerelerde tıkandığını gayet güzel görüyorlar. Odaların içinde de "ben bu şemanın içinde nerede duruyorum" diye düşünenler var. Ama devlet iş hayatında hala o kadar önemli ki, bunların dile getirilmesi çok kolay olmuyor.

### **Türkiye'de niye çok sayıda iş dünyası temsil örgütü var?**

Bunların, sadece üyelerinin kısa vadeli çıkarlarını savunmak için değil, üyelerinin uzun vadeli çıkarlarına en uygun toplumsal ortamın yaratılması için de çalışan sınıf örgütleri olduğunu düşünebiliriz. Faaliyetlerinin hem ekonomik hem de siyasi çıkarlar olduklarını düşünebiliriz. Bu çıkarların ve onlara uygun toplumsal ortamın tanımları da farklı olabilir.

Ayrıca, bunların üyeleri için yaptıkları şeylerde farklılaşabilir. Mesela MÜSİAD network oluşturma meselesine TÜSİAD'dan daha çok önem veriyor ve bunu daha iyi yapıyor olabilir. TÜSİAD da uzun dönemli strateji oluşturmaya yoğunlaşıyor olabilir. Bu kendi içinde olumsuz bir şey değil. Ama bu örgütler arasındaki rekabet, siyasi otoriteyi kendi tarafına çekme çabalarına dönüşürse, ya da siyasi otorite örgütler arasındaki bölünmeyi kullanarak kendi gücünü arttırmaya girişirse, bu olumsuz sonuçlar verebilir.

### **Peki bu durum devlet-işadamlı ilişkisine nasıl yansıyor?**

Devletle işadamları arasındaki ilişki, her yerde biraz gergin bir ilişki. Bu gerginlik iyi idare edilirse iyi yönetilirse, toplumsal ve ekonomik gelişme üzerinde olumlu etki yapıyor. Yani, çalışan kesimlerin çıkarlarına aykırı olmayan bir uzlaşma içinde çok fazla güç gösterisine girişmeden sürdürülen bir devlet-sermaye ilişkisi herkes için iyi sonuç verebiliyor. Bu olmadığı zaman işlerler genellikle hiç kimse için iyi gitmiyor. Tabii burada sermaye kesiminin içindeki farklı çıkarlar ve kısa ve uzun vadeli çıkarların farklı tanımları olabileceği de unutulmamalı. Eğer siyasi güç, siyasi amaçlarla, sermayenin bölünmüşlüğünden faydalanmaya ve bu bölünmüşlüğü manipüle etmeye

kalkarsa, bunun sonuçları ne işçi kesimi açısından ne de ekonominin bütünü açısından çok hayırlı olmayacaktır. Dolayısıyla buna dikkat etmek lazım.

**İş dünyası örgütleri arasında kısa dönemdeki çıkar farklılıkları uzun dönemde azalmaz mı?**

En son kertede, iş dünyası içinde kimse sermayenin devletleştirilmesini istemez. Bu kesin. Ayrıca, mesela 1990'larda ve 2000'lerin başında TÜSİAD'la MÜSİAD arasında Türkiye'nin AB üyeliği konusunda çok büyük bir fark vardı. Şimdi o fark azalmış görünüyor. Ama AB'den ne beklendiği konusunda iki örgüt arasında hala çok büyük bir fark var.

Bence şunu unutmamak lazım: Kapitalizmin tek bir türü yok. Kapitalist ülkeler arasında çok önemli kurumsal farklar var, siyasetin ve toplumsal ilişkilerin yapısı açısından çok büyük farklar var. Bu farklı kapitalizm türlerinin yanı sıra, uzun vadeli çıkarlarını birbirinden farklı biçimlerde tanımlayan ve farklı toplum tahayyüllerini hayata geçirmeye çalışan girişimci grupları var. Çin de, Rusya da, İsveç de kapitalist ülkeler. Türk kapitalizminin bunlardan hangisine benzeyeceği de, sözünü ettiğim çıkar tanımları ve toplum tahayyülleri arasındaki farkların siyaseti nasıl etkileyeceğine bağlı.